

NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO KLAUSIMAI NAUJAME CIVILINIAME KODEKSE

Dr. Antanas Rudzinskas

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 87
Elektroninis paštas ckk@ltu.lt

Pateikta 2002 m. gegužės 30 d.

Parengta spausdinti 2002 m. birželio 7 d.

*Recenzavo Advokato Juozo Vasiliausko kontoros advokatas docentas dr. Juozas Vasiliauskas
ir Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros docentas
dr. Leonas Virginijus Papirtis*

S a n t r a u k a

Asmuo neteisėtais veiksmais pažeidžia ne tik valstybės nustatytą viešąją tvarką, bet ir kitų teisės subjektų turinius bei su jais susijusius arba ne asmeninius neturtinius santykius.

Šiame straipsnyje lyginamosios teisėtyros metodu nagrinėjamas neturtinės (moralinės) žalos reglamentavimas 1964 m. ir 2000 m. Lietuvos Respublikos civiliniuose kodeksuose. Autorius atkreipia dėmesį į neturtinės žalos instituto plėtrą, išplėstas atlyginimo galimybes nuo 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui ir dėl to iškilusius neturtinės žalos atlyginimo klausimus.

Straipsnyje analizuojama, kaip yra nustatomas atlygintinas neturtinės žalos dydis, pabrėžiama, jog nustatant turtinę ar asmens gyvybei ir sveikatai padarytą žalą dažnai prireikia specialių žinių. Remiantis tuo, autorius siūlo, nustatinėjant neturtinės žalos dydį, *taip pat atsižvelgti į atitinkamos srities specialistų nuomonę.*

Lietuvos Respublikos Seimo 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII–1864 priimtas pirmas lietuviškas Civilinis kodeksas [1] iš tiesų padarė perversmą neturtinės (moralinės) žalos kompensavimo srityje. Prieš tai galiojęs 1964 m. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas [2] moralinės (neturtinės) žalos atlyginimą numatė tik keliuose straipsniuose, o būtent: 7¹ straipsnis (Moralinės žalos atlyginimas, kai masinės informavimo priemonės, organizacijos ar asmenys paskelbė tikrovės neatitinkančias žinias, žeminančias asmens garbę ir orumą, taip pat be asmens sutikimo informaciją apie jo asmeninį gyvenimą), 485 straipsnis (Atsakomybė už žalą, padarytą neteisėtais valstybės ar savivaldos institucijų, įstaigų, tarnybų bei jų pareigūnų ir valdininkų veiksmais ar neveikimu viešojo valdymo srityje), 486 straipsnis (Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimas), o 539 straipsnyje (Asmeninių neturtinių autoriaus teisių gynimas) buvo numatyta, jog autorių teisių pažeidėjas privalo atlyginti dėl pažeidimo padarytą nematerialinę žalą. Tiesa, vėliau 1999 m. gegužės 18 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymą [3]. Jis įsigaliojo nuo 2000 m. liepos 1 d., ir įsigaliojus šiam įstatymui neteko galios Lietuvos Respublikos civilinio kodekso Ketvirtasis skyrius „Autorinė teisė“ ir Penktasis skyrius „Spektaklių režisierių, artistų, garso ir vaizdo įrašų gamintojų teisės (gretutinės autorinės teisės)“.

Naujas priimtas Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas neturtinės žalos atlyginimą numato jau daugumoje straipsnių. Tai būtų: 1.91 straipsnis (Dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, taip pat dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių sudaryto sandorio pripažinimas negalio-

jančiu; 2.21 straipsnis (Teisės į vardą gynimas); 2.22 straipsnis (Teisė į atvaizdą); 2.23 straipsnis (Teisė į privatų gyvenimą ir jo slaptumą); 2.24 straipsnis (Asmens garbės ir orumo gynimas); 2.25 straipsnis (Teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą); 2.26 straipsnis (Neleistinumą apriboti fizinio asmens laisvę); 2.42 straipsnis (Teisė į juridinio asmens pavadinimą); 3.11 straipsnis (Neturtinės žalos atlyginimas); 3.70 straipsnis (Santuokos nutraukimo dėl vieno sutuoktinio kaltės teisinės pasekmės); 6.272 straipsnis (Atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo neteisėtų veiksmų); 6.283 straipsnis (Žalos atlyginimas sveikatos sužalojimo atveju); 6.284 straipsnis (Atsakomybė už dėl gyvybės atėmimo atsiradusią žalą); 6.754 (Sutarties vykdymas ir atsakomybė už netinkamą jos vykdymą); 6.995 straipsnis (Informacijos konfidencialumas) ir kt.

Taip pat reikėtų pažymėti, kad neturtinės (moralinės) žalos samprata ir jos kompensavimas Lietuvoje yra iš esmės naujas institutas, o jo ištakas nepriklausomoje Lietuvoje galima būtų sieti su 1990 m. vasario 19 d. priimtu Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymu [4, p. 69–79; 5, p. 2–4].

1990–2001 metais buvo priimti ir kiti įstatymai, kurie numatė moralinės (neturtinės) žalos atlyginimą – Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas [6], Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas [7], Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas [8], Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros, teismo veiksmais atlyginimo įstatymas [9], Lietuvos Respublikos policijos rėmėjų įstatymas [10], Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas [11], Lietuvos Respublikos biomedicininų tyrimų etikos įstatymas [12], Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas [13], Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas [14].

Teigiama kodekso nuostata yra ta, jog Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.138 straipsnyje yra numatytas vienos iš civilinių teisių gynimo būdų – išieškoti iš pažeidusio teisę asmens padarytą turtinę žalą ar neturtinę žalą (nuostolius), o įstatymų arba sutarties numatytais atvejais – netesybas (baudas, delspinigius). Prieš tai galiojęs Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6 straipsnis numatė galimybę ginti civilines teises teisme tik išieškant iš pažeidusio teisę asmens padarytus nuostolius, o įstatymų arba sutarties numatytais atvejais – netesybas (baudas, delspinigius). Apie neturtinę žalos atlyginimą minėtame straipsnyje net nebuvo užsimenama.

Norėčiau atkreipti visų dėmesį į tai, kad pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalies redakciją „Neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais“. Pabrėžiu, kad įstatymo leidėjas šiame straipsnyje pateikė tris atskirus savarankiškus neturtinės žalos atlyginimo pagrindus. Neturtinė žala dabar bus atlyginama, kai ji padaryta dėl visų nusikaltimų (vagystės, plėšimo, išžaginimo ir t. t.), kai ji padaryta visais atvejais sužalojus sveikatą ar dėl gyvybės atėmimo (autoįvykio metu, teikiant medicininę paslaugą ir pan.) ir kitais įstatymo reglamentuotais atvejais.

2001 m. liepos 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui, iškilo klausimas, kaip turėtų būti atlyginama neturtinė žala, kai ji padaryta nusikalstama veika. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso [15] 60 straipsnis numato, kad asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju, kuriam dėl nusikalstamos veikos padaryta moralinė, fizinė ar turtinė žala. Tačiau nukentėjusįjį pripažinti civiliniu ieškovu baudžiamojoje byloje galima tik tuo atveju, kai jis dėl nusikalstamos veikos patyrė tik materialinę žalą ir pagal baudžiamojo proceso įstatymo nustatytą tvarką pareiškė atlyginti žalą (LR BPK 61 str.). Šiuo atveju nukentėjusiajam belieka tik kreiptis į teismą dėl nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimo tik civilinio proceso tvarka. Tai, savaime aišku, neracionalu, kadangi tiek nukentėjusiajam (civiliniam ieškovui), tiek teisiamajam ar net nuteistajam (civiliniam atsakovui) reikės kelis kartus dalyvauti nagrinėjant bylas (baudžiamąją ir civilinę) teismuose, todėl netaupomos nei valstybės, nei šalių lėšos, laikas, o pats procesas tampa neoperatyvus ir neekonomiškas. Siūlyčiau Lietuvos Respublikos Seimui kuo greičiau papildyti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 61 straipsnį ir numatyti, kad „civiliniu ieškovu pripažįstamas pilietis, įmonė, įstaiga ar organizacija, kurie dėl nusikalstamos veikos turėjo turtinės arba

neturtinės žalos ir sutinkamai su šio kodekso 65 ir 66 straipsniais pareiškė reikalavimą atlyginti ją”.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.250 straipsnio 1 dalyje yra pateikiamas neturtinės žalos apibrėžimas, kuris padės lengviau suprasti, kada padaroma tokio pobūdžio žala, o prieš tai galiojusiam Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse to nebuvo. Taigi neturtinė žala – „asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais”.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas nenustato nei maksimalios, nei minimalios atlygintinos neturtinės žalos dydžio. Neteisėtais veiksmais padaryti nuostoliai (nuostoliai – piniginės žalos (turtinės arba neturtinės) išraiškos forma) turi būti atlyginti visiškai, išskyrus atvejus, kai įstatymai arba sutartis nustato ribotą civilinę atsakomybę (LR CK 6.251 str. 1 d.). Šiuo konkrečiu atveju Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.754 straipsnyje numatyta išimtis iš bendros taisyklės ir atlygintina neturtinė žala, kai turistas lieka nepatenkintas kelione ir jo pagrįsti lūkesčiai neišsipildo dėl netinkamos turizmo paslaugų teikimo sutarties vykdymo, negali viršyti trigubos kelionės kainos. Pagal ankstesnį Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą minimalus atlygintinos moralinės žalos dydis buvo ne mažesnis negu 300 litų (LR CK 485 str.), o didžiausia atlygintina suma negalėjo viršyti 10 000 litų (LR CK 7° str.).

Neturtinės žalos samprata, jos atlyginimo atvejai Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse aiškūs, tai daugiau, mano galva, klausimų tiek ieškovui, tiek atsakovui, tiek teismui gali sukelti atlygintinos neturtinės žalos dydis. Įstatymo leidėjas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2d dalyje yra pateikęs neturtinės žalos apskaičiavimo kriterijus: „teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgęs į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus”.

Prieš gilinantis į neturtinės žalos apskaičiavimo problemas, reikėtų pažymėti, jog turtinės ir fizinės žalos nustatymas ir apskaičiavimas nėra sudėtingas, nes yra materialiai apskaičiuojamas. Tuo tarpu neturtinė žala iš karto nekrenta į akis, neakivaizdi, ją sunku konstatuoti, tuo labiau – apskaičiuoti. Norėčiau pabrėžti, jog neteisėtais veiksmais sukelti nematerialiniai padariniai beveik ne mažesni nei materialiniai, o kartais ir sunkesni (skaudūs artimųjų išgyvenimai nužudžius jų giminaitį ar sužalojus asmens sveikatą ir t. t.).

Kai byloje tarp šalių (ieškovo ir atsakovo) kyla ginčų dėl sunaikinto ar sugadinto turto vertės, galima pasiremti 1999 m. Lietuvos Respublikos Seimo priimtu Lietuvos Respublikos turto ir verslo vertinimo pagrindų įstatymu [16]. Šis teisės aktas numato, jog turtą gali įvertinti tik turto vertintojai, vadovaudamiesi įstatyme nurodytais principais ir metodais, turintys nustatyta tvarka išduotą turto vertintojo kvalifikacijos pažymėjimą ir besiverčiantys turto vertinimo veikla. Teismui, nustatant turtinę žalą įvairiose bylose (pvz., dėl turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu, atlyginimo) ar nagrinėjant baudžiamąsias bylas, ypač finansinius ar ūkinius nusikaltimus, labai dažniai prireikia specialių žinių, todėl skiriamos ekspertizės, revizijos, inventorizacijos. Remiantis jų duomenimis galima tiksliai identifikuoti patirtą turtinę žalą. „Ekspertai, ekonomistai ir revizoriai turėtų nustatinėti trūkumą, perteklių, pinigų bei materialinių vertybių neužpajamavimą, poreikį, kitokį turto netekimą. Teismai, įvertinę visas bylos aplinkybes bei ekspertų ekonomistų ar revizorių nustatytas sumas, turėtų galutinai nuspręsti, kurios iš jų sudaro turtinę žalą” [17, p. 95].

Neteisėtais veiksmais gali būti padaroma žala, kaip jau minėta, asmens sveikatai ir gyvybei. Fizinė žala skiriasi nuo kitų žalos rūšių, kitokie jos padariniai, kurie kartais ir negrįžtami. Žmogaus kūno sužalojimo arba sveikatos sutrikdymą vertina Teismo medicinos instituto darbuotojai, vadovaudamiesi Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu, baudžiamojo proceso kodeksu bei teismo medicinos ekspertizės darymo nuostatomis [18; 19].

Manychiau, jog teismui nustatant neturtinės, turtinės arba fizinės žalos dydį būtų tikslinga tiksliai nustatyti fizinių skausmų, dvasinių išgyvenimų, dvasinio sukrėtimo, emocinės depresijos dydį, o tam būtinos specialios žinios, ir, atsižvelgiant į dalyvaujančių byloje asmenų nuomonę, paskirti psichologinę arba psichiatrinę ekspertizę. Atlikta ekspertizė padėtų objektyviau nustatyti padarytos neturtinės žalos dydį.

Išvados

Apibendrinant galima padaryti tokias išvadas:

1. 2000 m. priimtas Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas iš esmės pakeitė ir praplėtė, palyginti su 1964 m. Civiliniu kodeksu, neturtinės (moralinės) žalos atlyginimą.

2. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įteisintas vienas iš civilinių teisių gynimo būdų teisme – išieškoti iš pažeidusio teisę asmens padarytą turtinę arba neturtinę žalą (nuostolius), o įstatymų arba sutarties numatytais atvejais – netesybas (baudą, delspinigius).

3. Lietuvos Respublikos Seimui papildyti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 61 straipsnį ir numatyti, kad „civiliniu ieškovu pripažįstamas pilietis, įmonė, įstaiga ar organizacija, kurie dėl nusikalstamos veikos turėjo turtinės arba neturtinės žalos ir remdamiesi su šio kodekso 65 ir 66 straipsniais pareiškė reikalavimą atlyginti ją”.

4. Teismui nustatant neturtinės žalos dydį ir atsižvelgiant į dalyvaujančių byloje asmenų nuomonę būtų tikslinga paskirti psichiatrinę arba psichologinę ekspertizę.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos **civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74–2262.**
2. **Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas** (su vėlesniais pakeitimais) // Valstybės žinios. 1964. Nr. 19–138.
3. **Lietuvos Respublikos** autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 50–1598.
4. Žr. plačiau: **Rudzinskas A.** Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje // Jurisprudencija. T. 21(13). – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
5. Žr. plačiau: **Mikelienė D., Mikelėnas V.** Neturtinės žalos kompensavimas // Justitia. 1998. Nr. 2.
6. **Lietuvos Respublikos** politinių partijų įstatymas // Valstybės žinios. 1990. Nr. 29–692.
7. **Lietuvos Respublikos** sveikatos sistemos įstatymas // Valstybės žinios, 1994. Nr. 63–1231.
8. **Lietuvos Respublikos** vartotojų teisių gynimo įstatymas // Valstybės žinios. 1994. Nr. 94–1833.
9. **Lietuvos Respublikos** žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros, teismo veiksmais, atlyginimo įstatymas // Valstybės žinios. 1997. Nr. 104–2618.
10. **Lietuvos Respublikos** policijos rėmėjų įstatymas // Valstybės žinios. 1998. Nr. 60–1705.
11. **Lietuvos Respublikos** viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 60–1945.
12. **Lietuvos Respublikos** biomedicinių tyrimų etikos įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 44–1247.
13. **Lietuvos Respublikos** visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 75–2272.
14. **Lietuvos Respublikos** prekių ženklų įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 92–2844.
15. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 1999.
16. **Lietuvos Respublikos** turto ir verslo vertinimo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 52–1672.
17. **Lakis V., Spečiūtė A.** Turtinės žalos nustatymas // Teisės problemos. 2000. Nr. 1.
18. **Teismo** medicinos ekspertizės darymo nuostatai, patvirtinti 1995 m. lapkričio 20 d. Sveikatos apsaugos ministro įsakymu Nr. 610 // Valstybės žinios. 1995. Nr. 101.
19. **Lietuvos Respublikos** Vyriausybės 2000 m. liepos 12 d. nutarimas Nr. 820 „Dėl valstybės teismo medicinos reorganizavimo” // Valstybės žinios. 2000. Nr. 58–1728.

***Ersatz des nicht Güterrechtlichen Schadens in neuen Zivilgesetzbuch
der Litauischer Republic***

Dr. Antanas Rudzinskas
Rechtsuniversität Litauen

ZUSAMMENFASSUNG

Durch widerrechtliches Verhalten kann eine Person nicht nur die öffentliche Ordnung verletzen, sondern auch güterrechtliche und damit verbundene oder nicht verbundene persönliche nicht güterrechtliche Verhältnisse zwischen anderen Rechtssubjekten gefährden.

Im vorliegenden Artikel wird die Reglementierung des nicht güterrechtlichen Schadens in den Zivilgesetzbüchern der Litauischen Republik von 1964 und 2000 analysiert. Der Autor betont die Entwicklung des Instituts des nicht güterrechtlichen Schadens, die neuen Ersatzmöglichkeiten des nicht güterrechtlichen Schadens und damit verbundenen Probleme des Ersatzes des nicht güterrechtlichen Schadens, die seit dem Inkrafttreten des neuen Zivilgesetzbuches am 1. Juli 2001 entstanden sind.

Im Artikel wird die Methoden der Schadenbemessung analysiert. Der Author betont, dass man bei der Bemessung des güterrechtlichen Schadens oder des Schadens gegen das Leben und Gesundheit spezieller fachlicher Kenntnisse bedarf. Aus diesem Grunde ist der Autor überzeugt, dass man bei der Bemessung des nicht güterrechtlichen Schadens die Meinung der Fachleute, die in dem entsprechenden Bereich Kompetenz besitzen, berücksichtigen soll.

